

GIESSEN JUSTUS LIEBIG ÜNİVERSİTESİ'NDE
İSLAM BİLGİLERİ, ARABİSTİK VE TÜRKOLOJİ

ANGELİKA HARTMANN

Giessen kenti Hessen Eyaleti'nde, Frankfurt'un kuzeyinde aşağı yukarı arabayla yarım saatlik bir uzaklıktadır. Giessen'de bulunan Justus Liebig Üniversitesi çeşitli bakımlardan Hessen'deki üniversiteler arasında ikinci sırada yer alır. 1607 yılında Hessen-Darmstadt Kontu Beşinci Ludwig tarafından kurulmuştur ve aynı adla anılır: Ludwig Üniversitesi (Ludoviciana), Hessen'deki üniversiteler arasında hem kuruluşunun eskiliği hem de kapasitesinin büyüklüğü ile (22000 öğrenci) ikinci sıradadır.

Giessen Üniversitesi Almanca konuşulan bölgelerdeki eski terimiyle "Yüksek okullar" grubuna dahildir. Orta Avrupa'nın yenilikçi-dinci ikinci büyük yapılış döneminde, kuruluşu 1527'ye rastlayan Marburg Üniversitesi'ne bağlı olarak açılmıştır. Marburg ve Giessen farklı özellikleriyle birbirlerini tamamlayan iki komşu üniversitedir.

Hessen'in bölünmesinden sonra Marburg'un Kalvinist olmasına karşın , Giessen Üniversitesi Lutherci öğretiyeye göre tertip ve tanzim edilmiştir. 17. ve 18. yüzyıllarda Giessen tipik bir taşra üniversite görünümünde idi. İlahiyat, Hukuk, Tıp ve Felsefe olmak üzere dört fakültesi vardı. 18. yüzyılın sonunda bunlara ek olarak Ekonomi Fakültesi açıldı. 19. yüzyılda Giessen Üniversitesi artık liberal hatta modern bir üniversite olarak isim yapmaya başlamıştı. Bugün de bu isme layık olmak için çalışmaktadır.

1736 yılından beri üniversite altın rengi bir satıh üzerinde, kenarı gümüşî, içi mavi boyanmış T harfinden oluşan bir arma taşımaktadır. Bu 13. yüzyılda Giessen yakınlarında, çok önemli bir manastır olan "Hospital Tarikatı" mensubu Antonitlilerin haçını simgelemektedir. O zaman Hessen'in en zengin kuruluşları arasında sayılan ve çok büyük bir nüfuza sahip olan bu manastırın taşınmaz malları üniversiteye verilmiştir. Bugünkü Doğu bilimleri Enstitüsü'nün mühründe Antonitlilerin haçını taşıması da işte bu sebeptendir.

Giessen' de Doğudilleri ve "Şarkiyat" araştırmaları eski bir tarihe dayanmaktadır. Doğu dilleri öğretim dalı ilk defa 1670 yılında açılmıştır. İlahiyatçı, doğu bilimci ve İbranice uzmanı David Clodius (1644-1687) göreve getirilmiştir. Avrupa'nın diğer üniversitelerinde de olduğu gibi Giessen'li doğu bilimciler, doğu dillerini hemen hemen hiç içine almayan bir alan olan ilahiyatla ilgilenmişlerdir. Bu uygulama 1833 yılında Johann August Vullers(1803-1881)'in göreve çağırılması ile değişmiştir. Vullers, Avrupa'da bilimsel Arabistik bölümlerinin kurucusu olan Silvestre de Sacy'nin (1758-1838) öğrencisidir. Vullers Doğubilimleri' ni müstakil bir bilim dalı olarak yorumlamış ve "doğu halkları"nın tarih ve kültürünü kendi içinde araştırmayı görev edinmiştir. Vullers Giessen'de aşağı yukarı yarım yüzyıl süren bir öğretim geleneği oluşturmuştur. Fars dili ve edebiyatına ayrı bir önem vermiş, bu alanda bugün bile vazgeçilmez olan anıtsal nitelikteki eseri Lexicon Persico-Latinum'u (Latince- Farsça Sözlük, 2 cilt, Giessae,1855-1867) bırakmıştır.

Vullers'in ölümünden sonra yeri, öğretim dalı Sami Dilleri ile değiştirilip, Theodor Nöldekes'in (1836-1930) bir öğrencisi olan Friedrich Zacharias Schwally gelene kadar, tam 20 yıl süreyle boş kaldı. Schwally, 1909, 1919 yıllarında Nöldekes'in ünlü eseri "Kur'an Tarihi"nin ilk iki cildi üzerinde yepyeni bir çalışma yayımlandı. İbn Sa'd'ın Tabakat'ının Berlin nüshasında da görev almış olan Schwally, Aramî dilleri ve Arapça üzerinde uzmanlaşmış bir bilim adamıydı.

Diğer bir Samî dili Etiopyaca üzerinde Giessen İlahiyat Fakültesi'nde çalışılmaya başlandı. Evet burada Etiopya dili üzerinde çalışmaların Almanya düzeyinde Giessen Üniversitesi'nde yeniden başlatılmış olduğunu vurgulamak gerekir. Bu, geçen yüzyılın ortalarında, 1864-1869 yıllarında Tevrat araştırmalarını Doğu bilimleri ile bağlantılandıran August Dillmann (1823-1894) tarafından gerçekleştirilmiştir.

Doğu bilimleri yüzyılımızın başında araştırma çalışma alanını geliştirmiştir. 1914 yılında hayret verici evrensellikte bir alim olan Paul Ernst Kahle (1875-1964) Giessen'e geldi. Onun uzmanlık alanı Arapça'dan İbranice'ye, oradan Osmanlıca'ya kadar uzanıyordu. İbranice alanında, bu dille yazılmış İncil parçalarının tarihi ve onun çeşitli "seslileştirme sistemleri" (vokalisations systeme) ile, Arabistik içinde Mısır'ın tarihine, Mısır halk inanışları ve gölge oyununa (1994 yayına hazırlayan Derek Hopwood) dair bilimsel araştırmalar yapmıştır. Osmanlıca'da "denizcilik

edebiyatı" ile meşgul olmuş ve bu yolla Kolomb'un 1498 tarihli kayıp haritasını 1513 tarihli bir Türk dünya haritası içinde keşfetmiştir.

Kahle'yi 1923 yılında müslüman grupları ve mezhepleri araştıran bir Islambilimci olan Rudolf Strothmann (1877-1960) takip etti.

O güne kadar çok boyutlu olarak gelişen Doğu bilimleri çalışmaları 1933 yılında geçici bir duraklama devresine girdi. O zamanki öğretim üyesi, önemli bir Akad dilleri uzmanı ve Eski Doğu tarihçisi olan Julius Lewi (1895-1963) –ki Kapadokça ve Akadça Kültepe tabletleri üzerinde çalışıyordu– "ırkçı" sebeplerden dolayı işten alınarak Almanya'dan kaçmak zorunda bırakıldı. Sonuç olarak da Giessen'de Doğubilimleri çalışmaları ikinci dünya savaşı sonuna kadar hiç bir varlık gösteremedi.

Özetlemek gerekirse: 1670-1830 yılları arasında ilk yüz altmış yıl içinde Giessen Doğubilimlerinin varlığı Tevrat araştırmalarına yardımcı bir bilim olmaktan öte bir işe yaramamıştır. Vullers ile doğubilimlerinde bilimsel anlayış konusunda ikinci bir devir açılmıştır. Vullers doğu dilleri ve edebiyatları, din ve tarihleri konularında çalışan doğubilimcilerin araştırmalarını, insanların genel kültürlerinin zenginleşmesine hizmet etme amacına yöneltmiştir. Giessen'e her yeni öğretim elemanı ile birlikte Farsça, Etiyopyaca, genel Sami dilleri, İbranice, Arapça, Akadca gibi yeni bir araştırma alanı gelmiştir.

İkinci dünya savaşından sonra Giessen'in Doğubilimleri tarihinde üçüncü bir dönem açıldı. 1946 yılında ilk olarak üniversitenin ziraat, veterinerlik, gerekli tabii bilimler ve sonraları tıp hariç, diğer bütün bölümleri kapatıldı. Müttefiklerin istekleri doğrultusunda eski "Ludoviciana" Justus Liebig Yüksekokulu" na dönüştürüldü. Üniversite statüsü tekrar ancak 1957 yılında geri verilmiştir. Savaştan sonraki dönemde Giessen Doğubilimleri aşağı yukarı yirmi yıl bir "gölge bölüm" olarak kaldı. Bu süre sonunda enstitü yeni bir çalışma alanı ve yeni bir adla 1964 yılında yeniden kuruldu. Adı "Kuzey Afrika Dilleri ve Kültürleri" oldu. Giessen Üniversitesi tropikal ve astropikal ülkelere çalışmalarıyla faydalı olmayı görev edindiği için doğu bilimlerinin bütünü içinden sadece bu kesit seçilmişti¹. İşte bu nedenle Afrika, araştırma alanı içinde özel bir ağırlığa sahip oldu.

1 Wagner, Das Seminar, s. 28.

Bu, doğubilimleri bölümü için, öğretim alanında yeni kurulan öğrenim dalı ve kütüphanenin üç klasik dala ayrılması demektir. Bunlar Hristiyan Etiyopya dili ve kültürü dahil olmak üzere "Sami Dilleri, İslam Bilimleri ve Afrikanistik" ti. Giessen taslağında "Sıcak Ülkeler" ve "Coğrafya" Enstitüleri'yle beraber çalışmayı kolaylaştıracak eğitim ve araştırmaları mümkün kılmak öngörülmüştü.²

Kuram böyleydi, ancak uzun yıllar bir Afrika bilimleri profesörü aranması ve bunun sonuçsuz kalmasıyla uygulama ümitsiz duruma girmişti. 70'li yıllarda Afrika bilimlerinin Hessen'de başka bir üniversitede kurulmasıyla bu taslaktan vazgeçildi ve Giessen'deki bölüm "Doğubilimleri Enstitüsü" adını aldı.

Semitistik alanında komşu üniversite Marburg'da Kuzey Sami Dilleri çalışma alanı olarak seçilirken, 1992 yılına kadar Giessen'de Güney Sami Dilleri (Kuzey Arapça, Güney Arapça ve Etiyopya Sami Dilleri) üzerinde çalışılmıştır. Marburg İslam Bilgileri içerisinde İran bölgesini tercih etmiş, buna karşılık Giessen'de Türkoloji "Doğu Avrupa Bilimleri" ile sıkı bir ortak çalışma içindedir. Komşu üniversite Marburg ile işbirliği "kütüphane kataloglarının karşılıklı değiştirimi ve ödünç kitap alış-verişi dışında, okutmanların bir diğer bölümde değişik zamanlarda ders vermeleri uygulamasıyla sürmektedir".³

Giessen Doğubilimleri Bölümü'nün üçüncü dönemi Ewald Wagner adıyla (Doğ. 8.8.1927) özdeşleşmiştir. Wagner, bölümün kurulduğu tarih olan 1964 yılında Justus Liebig Üniversitesi'nde göreve başlamıştır. Wagner'in araştırmalarının ağırlık noktasını Klasik Arapça Bölümü, yani Abbasiler dönemi Arap edebiyatı tarihi oluşturmaktadır. Birkaç ciltten oluşan çalışması "Abu Nuwas'ın Şiirleri" (Wiesbaden, 1958) de klasik Arapça şiiri hakkında yayınlamış olduğu makaleleri (Darmstadt, 1987/88) gibi uluslararası alanda tanınmıştır. Bunun yanında Almanya'daki Doğu elyazmalarının katalogunun çıkartılması (Katalogisierung der Orientalischen Handschriften in Deutschland (KOHD)) çalışması çerçevesinde Etiyopya'dan Arapça elyazmaları üzerinde çalışmakta ve çalışma yeri Giessen olan "Arapça Elyazmalarının Katalogunun Çıkartılması" projesini yürütmektedir. Bu projede pek çok kişi görev almaktadır. Berlin Devlet Kütüphanesi'nde, Göttingen ve Kiel üniversite kütüphanelerinde ve daha başka birkaç yerde

² Röhrborn, Orientalistik, s. 6.

³ Wagner, Das Seminar, s. 29.

bulunan elyazmaları üzerinde çalışılmaktadır. Maalesef Giessen'de Arapça elyazması yoktur.

Aynı durum Almanya'daki Eski türkçe (Eski Uygurca) elyazmaları için de geçerlidir. Kataloglanacak bütün Eski Türkçe malzemeler Berlin'de bulunmaktadır. Almanya'nın birleştirilmesi bu konuya çeşitlilik kazandırmıştır. "Mainz Numaralı" adı verilen aşağı yukarı 1200 Eski Türkçe yazma tablete, Berlin'den 8000 tablettten fazla olan Turfan Koleksiyonu "Unter den Linden" katılmıştır. Bu eski Türkçe tabletlerin hepsinde ağırlıklı olarak Buda ile ilgili metinler bulunmaktadır.

Eski Türkçe metinlerin tam tersi olarak Arapça elyazmalarında ortak bir konu yoktur. Almanya'daki kataloglama çalışmalarının tümünün bitmesi şimdilik mümkün gibi görünmemektedir. Berlin ve Münih'teki elyazmalarının inanılmaz çokluğu yanında 70 000'den fazla doğubilimlerinin toplam elyazması daha üzerlerinde çalışılmak için sıra beklemektedirler.

Tekrar Giessen'deki Doğubilimleri Enstitüsü'nün öğretim çalışmalarına dönmek gerekirse: 1978 yılında Modern Arapça ilk defa "Yabancı Dil Uzmanlığı" (diploma) bölümünde ekonomi bilimleri ve Avrupa grubundan bir yabancı dil ile birlikte "yan dal" olarak kabul edilmiştir. Üniversite, bu yolla ekonomi, ülke ve yabancı dil bilgisiyile bağlantılı olarak pazar genişletmeyi ve Avrupalı merkeziliğin her türlüüne açık bir "hayır" demeyi ümit etmektedir.

Bunun bir benzeri de 1984'ten beri ek öğrenim dalı olan "Yabancı Dil Olarak Almanca" bölümünde Türkçe'nin kullanılmasıdır.

Bu şekilde Giessen'de geleneksel, tarihi ve filolojik olarak düzenlenmiş İslam Bilimleri, Arabistik ve Türkoloji yanında, güncel doğrultuda doğubilimleri araştırmaları yolu da yavaş yavaş açılmış olmaktadır.

Benim 1.4.1993'te Giessen'de İslam Bilgileri ve Arabistik öğretim dalında göreve başlamamdan sonra Doğubilimleri içerisindeki ağırlık noktaları şöyleydi:⁴ Semitistik bölümü bir yıl önce kaldırılmış, boş olan Türkoloji'ye yeni bir profesör atanması için ilan verilmişti. İslambilimleri ve Arabistik alanında çalışmalar geleneksel İslambilimleri temelinde, doğrudan doğruya İslam ülkeleriyle beraber, onların ekonomileri, dış politikaları,

4 Bkz. 27 Ekim 1993 tarihli Uni-Forum, s. 10.

haberleşme dünyaları, sosyal ve eğitim politikalarına yardımcı olmak üzere yürütmekteydi.

Bu amaca ulaşmak için, öğretim yönetmeliğinde yenileştirme yapılması gerekmektedir. Bu nedenle bölümü ilgilendiren, tamamlayıcı nitelikte olan bölümler, hukukçular, politologlar, halk ve işletme bilimcileri, coğrafyacılara, iletişim bilimcileri, tarihçi ve sosyologlar için imkanlar geliştirilmektedir.

Geleneksel doğu araştırma ve öğretim yöntemleri, İslamiyet etkisinde kalan toplumların kültür değişimlerini açıklamaya epey zamandır yetmemektedir. İşte bu nedenle İslambilimleri, diğer yerlerde olduğu gibi Giessen'de de tamamlayıcı yan dalların bilimsel yöntemlerine gerek duymaktadır.

Gençler niçin Giessen'de İslambilimleri, Arabistik veya Türkoloji okumaktadırlar? Çünkü herhangi bir dalda bir yüksek okul bitirme belgesinin tek başına yeterli olmadığını anlamışlardır. Günümüzde yardımcı ve anahtar bir eğitim görmüş olmak olumlu bir özellik olarak aranmaktadır. İşte bu nedenle ana öğrenimin yanı sıra devam edilebilen eğitim bölümleri, eğitim dalları ve ana eğitimi geliştirme dalları önem taşımaktadır.

Giessen'deki Doğubilimleri, öğrencilere şu ağırlık noktalarında öğrenim imkânı sunmaktadır: Arapça, Farsça, Türkiye Türkçesi ve diğer Türk dillerinde dil dersleri, İslâmî ilahiyat bilimi alanında uzmanlık araştırmaları ve öğrenimi, İslam'ın temelleri, tarih, politika, sosyal bilgiler, özdeksel kültür ve tarihi ülke bilgisi.

Bölgesel ağırlık noktaları ise, Orta ve Doğu Arap ülkeleri, Türkiye, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, İran ve Afganistan'dır.

Şu anda sürmekte olan projeler:

1. Günümüz İslam toplumları ve uygarlıklarının dinî ve düşünsel tercih sistemlerinin araştırılması. Kütüphanede yakın doğuda İslamcılığın ve laikliğin çeşitli görünüşleri ile ilgili belgeler ve veriler toplanmaktadır. El ilanları, kitapçıklar, karalama edebiyatı, süreç tutanakları, vaazlar, İslamî monografiler ve dergiler belge olarak toplanıp incelenmektedir. Bu konuyla ilgili olarak ortaya çıkan temel soru şöyledir: Arap laikler tarafından köktendinciliğe karşı bir "kültür savaşı" niçin ihmal edildi? İslam'daki bunalım dönemleri ve çeşitli ruhânî hareketlenmeler nasıl atlatılır?

2. Doktora programının "Yabancı olanı anlamının öğretkisi" (Didaktik des Fremdverstehens) dalı yönetim kurulunda ortak çalışma. Bu Giessen projesi yabancılarla ilişkilerdeki kalıpların (önyargılar, özne kuramlar, düşmancıl resimler vb.) araştırılması amacını taşımaktadır. Programda halen yedi bölümden vekil ve öğrenciler çalışmaktadır.

3. Paris'te bulunan Académie des Inscriptions et Belles Lettres ile Ortaçağ İslam tarihi projesinin ortaklaşa yürütülmesi. Konu kapsamı: 1. Arap tarihinde Haçlı Seferleri, 2. İslam'da Helen etkisi altındaki felsefe konusunda tartışma, 3. İslam'da birlik ve kutuplaşmalar, 4. Politik düşünce ve Sünnilik kavramı, 5. Vaaz verme ve tasavvuf.

4. Lübnan, Mısır (ağırlık noktası "Kadın Edebiyatı") ve Suriye'de modern Arap edebiyatı (Nazım-Nesir) araştırmaları.

Özetlersek, Giessen'de bugün geleneksel İslam Bilimleri yanında İslam'da haberleşme bilimi –kültür bazında– ilahiyat ve İslam'ın politik tarihi. Arap kaynaklarına göre Haçlı Seferleri, araştırma ve öğretimin temel noktalarında günümüzde ortaya çıkan konular yer almaktadır. İslam ülkelerindeki dinci kitle hareketleri nasıl açıklanabilir? İslam ülkelerindeki bunalımın önüne nasıl geçilebilir? Avrupa düşüncesi İslam uygarlığı içinde hangi görevleri üstlenmiştir?

Giessen'de yeni birtakım şeyler kuruluş aşamasında olduğu için, üniversite "Melcom International" ile girilecek bir işbirliğine çok sıcak bakmaktadır. Melcom üyeleri ve onların kütüphanelerinden gelecek olan konuyla ilgili her türlü soru, görüş ve önerilere açık olduğumuzu önemle belirtmek isterim.

Alıntılara İlişkin Kaynakça:

Wagner, Ewald: Das Seminar für Sprachen und Kulturen Nordafrikas an der Justus-Liebig-Universität zu Giessen, (Giessen Justus Liebig Üniversitesi, Kuzey Afrika Dilleri ve Kültürleri Bölümü), Giessener Hochschulblätter (Giessen Yüksekokul Dergisi), 12. y., sayı 3, s. 26-29.

Röhrborn, Klaus: Orientalistik an der Giessener Universität von 1833 bis 1989, (1833'ten 1989'a kadar Giessen Üniversitesi'nde Doğubilimleri), Kaşkul. Festschrift zum 25. Jahrestag der Wiederbegründung des Instituts für Orientalistik an der Justus-Liebig-Universität Giessen, (Justus Liebig Üniversitesi,

Doğubilimleri Enstitüsü'nün yeniden kurulmasının 25. yılı anısına). Yayınlayanlar:
E. Wagner ve K. Röhrborn. Wiesbaden 1989, s. 1-7.

Uni-Forum der Justus-Liebig-Universität Giessen, (Justus Liebig
Üniversitesi'nin 27 Ekim 1993 tarihli "Üniversite Dergisi"), s. 10.